

УДК 378(477)

**ПОЛІТЕХНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
МАТЕМАТИКИ В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(50-ТІ – 60-ТІ РОКИ ХХ СТ.)**

Кіра Гнезділова, Ірина Козацька

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького (Черкаси)

Анотація. У статті розглянуто питання актуальності для сьогодення процесу підготовки майбутніх учителів математики на різних етапах становлення і розвитку вітчизняної педагогічної освіти. Проведено історико-педагогічний аналіз розвитку системи педагогічної освіти України у 50-60-ті роки ХХ ст. Опрацьовано різноманітні нормативні документи та публікації, що формували політику в галузі освіти України зазначеного періоду; виокремлено провідні тенденції цього процесу, здійснено характеристику численних реформ, що мали вплив на підготовку майбутнього вчителя математики. Обґрунтовано, що в цей період відбувались кардинальні зміни у підготовці майбутніх вчителів математики, що були спричинені різними чинниками, такими як розвиток виробництва і сільського господарства, що як наслідок призвело до політехнізації шкільної і педагогічної освіти.

Ключові слова: *політехнізація, система педагогічної освіти, постанови партії та уряду за 1952-1969 рр., майбутні вчителі, підготовка майбутніх учителів математики.*

Кіра Гнезділова, Ірина Козацька

**ПОЛИТЕХНИЗАЦИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ
МАТЕМАТИКИ В СИСТЕМЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ
УКРАИНЫ (50-ТЫЕ – 60-ТЫЕ ГОДЫ ХХ В.)**

Аннотация. В статье осуществлён историко-педагогический анализ развития системы педагогического образования Украины в 50-60-е годы XX века. Рассмотрены нормативные документы и публикации; выделены основные тенденции многочисленных реформ, которые влияли на процесс подготовки будущего учителя математики, в частности политехнизация школьного и педагогического образования.

Ключевые слова: *политехнизация, система педагогического образования, постановления партии и правительства в 1952-1969 гг., будущие учителя, подготовка будущих учителей математики.*

Kira Gnezdilova, Iryna Kozatska

POLITECHNIZATION IN MATHEMATICS TEACHER TRAINING IN UKRAINE'S PEDAGOGICAL EDUCATION (50TH – 60TH YEARS OF XX ST.)

Abstract: The article deals with the question of relevance to the present time of the polytechnic component in the process of training of future teachers of mathematics at different stages of formation and the development of domestic pedagogical education. The aim of the presented research is the conduction of the historical and pedagogical analysis of the development of system of pedagogical education of Ukraine in the 50th - the 60th years of the XX centuries. The lower chronological border of the research is determined by the educational reforms of 1952, namely, after the XIX Congress of the CPSU and the XVII Congress of the CP(b)U the program of polytechnicalization of education was entered at the state level (curricula plans and programs, textbooks and manuals were revised, the teaching basic school courses were rebuilt, the preparation of relevant specialists was started, etc.). The Upper border is justified by a systematic transition of secondary schools in 1970 on the new content of mathematical education. The result is changes in the process of training of future mathematics teachers in the system of higher pedagogical education of Ukraine. The aim of the research is achieved by solving a number

of tasks. Literature and regulatory documents were processed (laws of the Verkhovna Rada of the USSR, the resolution of Council of ministers of USSR and the Central Committee of KP of Ukraine, the decision of congresses of the CPSU and Ministry of the higher education of the USSR)that shaped policy in the area of education of Ukraine for the specified period. It is allocated as priority, the so-called «theory of labor process» which put new tasks concerning the polytechnization of comprehensive school. The feature of numerous reforms was implemented and had an impact on the preparation of the future teachers of mathematics. It was made the characterisation of numerous reforms which had an impact on the preparation of future mathematics teachers. It was traced the development of correspondence courses in the domestic system of higher pedagogical education, in particular in the 50-60 years of the twentieth century. It was analyzed the cardinal changes that occurred during the process of preparation of the future mathematics teachers in this period, in particular: changes in the structure of the system of pedagogical education (partial reorganization of teachers' institutes in teacher training institutes or colleges); training of future mathematics teachers on two profiles: wide and narrow; changing goals of higher mathematical education, peculiarities of the learning process; changing teaching and planning documentation (plans, programs) for school mathematics and as a consequence universities and pedagogical institutes; development of methodological and mathematical thought. The present study does not exhaust the problem and includes study of the following stages of professional pedagogical preparation of teachers of mathematics in Ukraine during the second half of the twentieth century.

Keywords: *the polytechnization the system of pedagogical education, regulations of the party and the government in 1952-1969pp., the future teachers, mathematics teacher training.*

Постановка проблеми Освіта за будь-яких умов є тією важливою

складовою соціокультурного простору, що формується в країні та реалізує комплекс вимог до особистості. Людина має стати не просто високоякісним фахівцем, а людиною обізнаною, культурною, діяльнісною, із творчим критичним мисленням – тобто політехнічно освіченою. Саме наявність політехнічного компонента в процесі підготовки майбутнього вчителя, передусім учителя математики, є системоутворюючим чинником його професійної освіти, фундаментом особистості студента, що забезпечить необхідні умови для його продуктивно-творчої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми політехнізації навчального процесу загальноосвітньої і вищої школи завжди привертала пильну увагу науковців (В. Гусев, М. Скаткін, Н. Терентьєва, Д. Тхоржевський, А. Федорович та інші). Однак, попри наявність значної кількості наукових публікацій, недостатньо розкрито період політехнізації процесу підготовки майбутніх учителів математики у системі педагогічної освіти України (50-ті – 60-ті роки ХХ ст.).

Метою статті є теоретичний аналіз політехнічної складової процесу підготовки майбутнього вчителя математики в Україні періоду 1952-1969 рр., саме через призму системи педагогічної освіти.

Методи дослідження. Презентоване дослідження будувалось на основі: аналізу статистичних даних системи педагогічної освіти з метою виявлення особливостей процесу підготовки майбутніх учителів математики; результатів науково-педагогічного дискурсу суті фундаментальної підготовки майбутніх учителів математики; узагальнення стану розробки досліджуваної проблеми шляхом вивчення нормативних джерел, наукової та психолого-педагогічної літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 50-х роках ХХ ст. в УРСР та загалом в Радянському Союзі була пріоритетною так звана «теорія трудового процесу», яка ставила нові завдання щодо політехнізації загальноосвітньої школи. До таких завдань можна віднести не лише

введення нових предметів, вивчення яких дозволяло б учням отримати знання про промислове і сільськогосподарське виробництво, але й підготувати вищу школу і майбутнього вчителя до змін в освітньому середовищі. Як результат: зростання потреби у кваліфікованих педагогічних кадрах для всіх навчальних установ різних рівнів, швидке збільшення кількості педагогічних училищ, ВНЗ та інститутів підвищення кваліфікації вчителів (разом з заочним відділенням) на території України. Термінову потребу в педагогічних кадрах Міністерство освіти УРСР також вирішило задовольнити, надавши право працювати вчителем особам, які не мали спеціальної педагогічної освіти, а закінчили лише короткотривалі педагогічні курси. Це спричинило зміни в якісному складі працівників шкіл (низький освітній рівень вчителів). Так, в 1950-1951 н.р. вищу освіту мали 16 % вчителів, 24 % диплом учительського інституту, 44 % закінчували середні педагогічні навчальні заклади, 11 % учителів, мали лише загальну середню освіту та 5 % – навіть не закінчили середню школу.

Після XIX з'їзду КПРС і XVII з'їзду КП(б)У (1952 р.) в країні введено програму політехнізації школи (до того ж вже не першу), яка спричинила зміни навчальних планів, програм, предметів та підручників. Ці зміни підлягали конкретному роз'ясненню, про що свідчить розроблений, відповідно до рішень XIX з'їзду КПРС, для вищих закладів освіти методичний лист «Про шляхи поліпшення підготовки вчителів фізики і математики в педагогічних ВНЗ, про здійснення політехнічного навчання в школі». Головною ідеєю освіти обрано шлях до покращення політехнічної підготовки студентів через екскурсії студентів на виробництво і машино-тракторні станції, з метою вивчення трактора і автомобіля; організацію гуртків при кафедрах з кіно, радіо і фото [6, с. 102].

8 червня 1954 року рішенням XIX з'їзду КПРС і Міністерством вищої освіти СРСР затверджено нові навчальні плани для педагогічних інститутів з чотирирічним терміном навчання. Так, планом визначено підготовку

учителя за двома профілям: широкому, кваліфікації спеціаліста – учитель математики і фізики середньої школи, та вузькому, з кваліфікацією спеціаліста – учитель математики середньої школи [3, с. 213]. Уведення підготовки учителя вузького профілю пояснювалось політехнізацією освіти і розширенням переліку навчальних предметів, що мало сприяти укомплектуванню достатньої кількості навантаження для спеціаліста вузького профілю (вчителя математики або фізики).

Перелік навчальних предметів фізико-математичних факультетів університетів було розширено, разом з вищою класичною математикою викладалися й науково-педагогічні дисципліни. Головною метою такого доповнення було «... вивчення учительської праці з його ідеалами освіти, виховання та раціональної освіти; у вивченні шкільної математики з точки зору вищої; у вивченні методології математики та історії математичної культури, на основі чого будувався курс загальної і спеціальної методики математики з екскурсами в область побудови викладання математики в зарубіжних школах» [1, с. 41].

У системі кадрової політики, середини 1950-х років, виникла проблема надлишку вчителів початкових і семирічних шкіл. Адже починаючи з 1950 р. кількість учнів в цих навчальних закладах поступово зменшувалася, разом з тим кількість вчителів збільшилась за рахунок щорічних випусків з педагогічних навчальних закладів. З метою уникнення надлишку вчителів в середині 1950-х рр. Міністерство освіти УРСР на основі постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК КП України від 2 жовтня 1954 р. «Про поліпшення підготовки, розподілу та використання спеціалістів з вищою та спеціальною освітою» і постанови Ради Міністрів СРСР від 25 травня 1955 р. № 1015 «Про додаткові заходи з впорядкування підготовки спеціалістів з вищою освітою» було скорочено мережу педагогічних закладів і прийом студентів до них. Як наслідок, учительські інститути об'єднано з ВНЗ або зовсім реорганізовано у педагогічні училища.

Таким чином, по закінченню процесу реорганізації педагогічних навчальних закладів було створено єдину систему підготовки вчителів для 5-10 класів середньої школи, яка на території УРСР у 1961-1962 н.р. складалася з 7 університетів, 33 педагогічних інститути та 38 педагогічні училища [4, с. 58].

Одним із визнаних форм підвищення освітнього рівня педагогів є навчання на заочних відділеннях ВНЗ. Так, ще в грудні 1943 р. Радою народних комісарів СРСР було затверджено постанову № 1398 «Про заходи зі зміцнення системи заочної освіти», в якій вчителів, що не мали належної освітньої бази, примусово, за порадою Міністерства освіти УРСР, зобов'язували здобувати її на заочних відділення відповідних педагогічних навчальних закладів [4]. З метою спонукання учителів здобувати вищу освіту заочно, в 1947 р. було прийнято інструкцію Міністерства освіти УРСР, якою передбачалось надання права викладати в 8-10 класах лише вчителям з повною вищою педагогічною освітою. Відсутність диплому належного рівня надавала право керівництву навчального закладу переводити педагогів працювати зі старших класів у молодші [4, с. 69].

Це мало свої позитивні наслідки, вже в 1956-1957 навчальному році понад 55 тис. вчителів заочно навчалося лише в педагогічних інститутах [4]. При цьому вчені вказують на несерйозне сприйняття викладачами студентів-заочників, відсутність належного контролю за якістю роботи заочних відділень і підготовкою навчально-методичних посібників тощо [7, с. 36].

Таким чином, вищу заочну освіту 50-х років було розширено, контингент студентів-заочників цього періоду збільшено майже вдвічі, їх кількість зросла з 84, 6 тис. до 147 тис. осіб [8, с. 15].

Проведення чергового XX з'їзду КПРС ставило перед освітою нові задачі. Головним завданням університетської освіти було подальше підвищення якості підготовки спеціалістів та докорінне покращення

науково-дослідної роботи. З метою впровадження в життя рішень з'їзду, Міністерство вищої освіти СРСР у вересні 1956 р. направило ректорам вищих навчальних закладів і начальникам навчальних установ міністерства і відомств інструктивний лист, в якому було поставлено нагальні задачі з перебудови роботи університетів [3, с. 147]. До таких задач було віднесено: розвиток політехнічної освіти в школах, знойомство учнів з промисловістю та сільським господарством, забезпечення тісного зв'язку навчання з суспільно корисною працею. Для виконання цих завдань Міністерством вищої освіти СРСР було розроблено проекти нових навчальних планів для педагогічних інститутів, термін навчання в яких було збільшено до п'яти років, введено нові широкі спеціалізації – «учитель математики та креслення», «учитель фізики і основ виробництва».

З 1956 року питання політехнізації освіти стає основним у процесі підготовки не лише учнів і студентської молоді, а й вчительських кадрів. Так, у черговій постанові Ради Міністрів СРСР «Про заходи з підвищення підготовки учителів для загальноосвітніх шкіл» від 18 серпня 1956 р. № 1163 та наказі № 408 від 11 вересня 1956 р. «Про заходи з підвищення підготовки учителів для загальноосвітніх шкіл УРСР» [5] було вказано про необхідність підвищення якості політехнічної підготовки учителів старших класів загальноосвітніх шкіл та розширення профілю підготовки учителів, що прискорило перегляд навчальних планів.

У липні 1957 року Міністерством вищої освіти СРСР затверджено навчальний план з 5 річним терміном навчання для широкого профілю спеціальності «учитель фізики і основ виробництва», «учитель математики і фізики» та «учитель математики і креслення». При цьому з метою використання політехнізму в освіті в навчальний план було включено нові курси: навчальне кіно, електротехніка і радіотехніка, машинобудування з автотракторним парком.

Початком поновлення політехнічної освіти був XIX з'їзд КПРС (1952 р.). Більш ґрунтовного введення в освітній простір політехнізація досягла після прийняття Верховною Радою СРСР 24 грудня 1958 р. закону «Про закріплення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР», що мав суттєво змінити систему освіти країни. Так, мала покращитись підготовка учителів в педагогічних інститутах і університетах; підвищитись науково-теоретичний рівень викладання в педагогічних інститутах; посилювались значення виробничої та педагогічної практики в підготовці учителів» [2]. Прийнятий закон на період досередини 1960-х років став основою для розвитку радянської школи.

У 1959-1960-му навчальному році університети почали роботу за новими навчальними планами, головною особливістю яких було поєднання навчальної системи з працею на виробництві при значному посиленні загальнонаукової та спеціальної підготовки. При цьому вказано було на необхідність змін програм у відповідності з досягненнями науки.

Школа оголошується «середньою трудовою політехнічною школою з виробничим навчанням», 11-річною середньою освітою, розширенням мережі вечірніх шкіл, інтернатів і шкіл подовженого дня. Головною задачею школи проголошено: досягнення такого рівня математичних завдань в учнів, який є необхідним для їх підготовки до практичної діяльності в умовах сучасного виробництва і продовження освіти у вищій школі. Ця ситуація призвела до змін у вищих педагогічних навчальних закладах, зокрема у підготовці учителя середньої школи. Тому Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти 9 липня 1959 року затверджено нові навчальні плани для педінститутів спеціальності «математика і креслення» з терміном навчання 5 років. Даний навчальний план, на думку П. Касярума, міг забезпечити значно кращу підготовку

учителя математики, ніж попередні навчальні плани. Але працювали за новими навчальними планами не довго [5].

У липні 1961 р. Міністерство освіти УРСР визнало, що перебудова системи народної освіти та її подальша діяльність вимагали додаткового числа вчителів. У терміновому порядку ЦК КПРС та Радою Міністрів СРСР прийнято постанову від 31 серпня 1961 р. № 817 «Про заходи щодо забезпечення загальноосвітніх шкіл учительськими кадрами» та постанову ЦККП України і Ради Міністрів № 1649 «Про заходи з забезпечення загальноосвітніх шкіл УРСР учительськими кадрами» від 28 листопада 1961 р. У постановах вказано, про збільшення набору студентів на денні відділення педагогічних інститутів з 1962 навчального року у зв'язку з організацією шкіл-інтернатів, розширенням вечірніх шкіл робітничої та сільської молоді тощо.

Одним з методів забезпечення загальноосвітніх шкіл учительськими кадрами була педагогічна практика. Так, Міністерством просвіти УРСР 25 січня 1962 року видано розпорядження за № 578, за яким з 1-го вересня 1962 року студентів 4 курсу направлено на річну педагогічну практику на робочі місця учителів. Педагогічним інститутам було скеровано зміни до діючих навчальних планів, що полягали в направленні студентів після 3 курсу в школи на робочі місця. На думку П. Касярума, саме ця практика сприяла переходу на 4-річний термін навчання в педінституті.

Нові плани у педагогічних ВНЗ було введено Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР 13 травня 1963 року. У цей час було затверджено навчальний план з чотирирічним терміном навчання для спеціальності «математика» з кваліфікацією – учитель математики середньої школи. Діяв цей план до 1970 року.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, протягом 1952-1969 рр. здійснено численні реформаційні дії, які мали вплив на процес підготовки майбутнього вчителя математики. Зокрема:

зміни в структурі системи педагогічної освіти (реорганізація учительських інститутів); підготовка майбутнього учителя математики за двома профілями: широким та вузьким; зміни декількох навчальних планів, з метою кращого забезпечення професійної підготовки вчителя математики; орієнтація системи освіти на політехнічне навчання.

Дослідження не вичерпує означену проблему і передбачає здійснення наступних кроків, спрямованих на вивчення змістового наповнення наступних етапів професійно-педагогічної підготовки вчителів математики в Україні періоду другої половини ХХ століття.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андронов И. К. Полвека развития школьного математического образования в СССР / И. К. Андронов. – М.: Просвещение, 1967. – 180 с.

2. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. – К.: Рад. шк., 1959. – 26 с.

3. История математического образования в СССР / за ред. И. З. Штокало. – К.: Наукова думка, 1975. – 383 с.

4. Кагальна М. В. Повсякденне життя вчителів УРСР у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / М. В. Кагальна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2015. – 18 с.

5. Касярум П. Л. Вопросы совершенствования профессиональной подготовки учителя математики средней школы в педагогическом институте [Рукопись]: дис. ... канд. пед. наук: / П. Л. Касярум; наук. рук. И. Ф. Тесленко; М-во просвещения УССР Киевский гос. пед. ин-т им. А. М. Горького. – Черкассы, 1971. – 251 с.

6. Кузьменко Ю. В. Теорія і практика формування освітньої складової фахівців з трудової підготовки (50-ті роки ХХ – початок ХХІ століття)

[Рукопис]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 : захищена 07.12.2016 / Ю. В. Кузьменко; наук. кер. Н. В. Слюсаренко; М-во освіти і науки України, Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2016. – 573 с.

7. Лазарев В. Н. Высшее педагогическое образование без отрыва от основной деятельности: история, современное состояние, перспективы [Рукопис]: дисс. д-ра пед. наук: 13.00.01, 13.00.08: защищена 17.12.2004 / В. Н. Лазарев; наук. кер. Ю. Г. Круглов. – М., 2004. – 402 с.

8. Нестеренко В. В. Розвиток заочної форми навчання в системі вітчизняної вищої педагогічної освіти / В. В. Нестеренко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка: [зб. наук. ст.]. Серія Педагогіка. – Тернопіль, 2011. – № 2. – С. 12-19.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Гнезділова Кіра Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького.

Козацька Ірина Вікторівна – здобувач кафедри педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького.

Коло наукових інтересів: професійна підготовка педагогічних кадрів у вищій школі, підготовка майбутніх учителів математики в системі педагогічної освіти України (друга половина ХХ століття).